

“ONURLU GİRİŞ”TEN AKDENİZ ORTAKLIĞI’NA Bir Avrupa Birliği Öyküsü

Gökhan GÜNAYDIN*

Avrupa bütünleşme hareketi, İkinci Paylaşım Savaşı sonrası dönemin ve Keynesci Refah Devleti koşullarının bir ürünüdür. ABD – SSCB ikili geriliminde varolan kapitalizm – komünizm rekabeti, kapitalist kampta sosyal devlet uygulamalarını adeta zorunlu kılmış, AET SSCB’ye yönelik karantina kuşağının Avrupa’daki en önemli yapı taşı oluşturmuştur. Ancak dünyada neoliberal iktisadi yapının yaygınlaşması ve Berlin duvarının yıkılması sonrasında, bu temel dönüşüme duyarlı bir siyasal – ekonomik model arayışı AB için öncelikli hedef niteliğine dönüşmüştür. Maastricht ile sağlanan bu dönüşüm kapsamında AB, merkezi Avrupa’nın bütünleşmesinin 1995’te tamamlanmasından sonra, merkez- çevre kurgusuna yönelik katmanlı bir eklemleme politikasını, genişleme stratejisinin odağına yerleştirmiştir. Ancak bu neoliberal yapı, Avrupa halkları tarafından geniş oranda kabul görmemektedir. Avrupa Anayasası’nın Fransa ve Hollanda referandumlarıyla reddedilmesinin ardından, benzer bir içerikle oluşturulan Lizbon Anlaşması bu kez halkoyuna sunulmaksızın üye ülke Parlamentolarından geçirilmiş, referandumun yapıldığı tek ülke olan İrlanda’da ise bir kez daha reddedilmiştir. Buna karşılık, kendi dışındaki bu gelişmelerden doğrudan etkilenen Türkiye, 45 yıllık Ankara Anlaşması’nın varlığına rağmen, Müzakere Çerçeve Belgesi’nde yazılan “mümkün olan en güçlü bağla Avrupa yapılarına demirleme” seçeneğine zorlanarak tam üyelik ekseninden uzaklaştırılmaktadır. Fransa’nın önderliğinde geliştirilen “Akdeniz İçin Birlik Projesi”, bu yaklaşımın siyasal bir sonuca taşınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: *A la carte Avrupa, Müzakere Çerçeve Belgesi, Avrupa Anayasası, Akdeniz Ortaklığı, Genişleme.*

20. yüzyılın ilk yarısında tarihin gördüğü en kanlı savaşlara sahne olan Avrupa’da, acımasız savaşın tarafları, aynı yüzyılın ikinci yarısında yine tarihin gördüğü en “başarılı” bütünleşme hareketinin aktörleri olmuşlardır. 1958 yılında ekonomik bir bütünleşmeye dayalı plan (Avrupa Ekonomik Topluluğu), 1993 Maastricht Anlaşması ile ortak dış politika ve güvenlik ile adalet ve işlerinde işbirliğini de kapsamına alarak nitelik değiştirmiştir.

Şüphesiz bütünleşmenin doğuşu ve ardından geçirdiği tüm bu dönüşümler, ekonomi – politik bir nedensellik ilişkisine dayanmaktadır.

* Yard. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniv. İİBF Öğretim Üyesi

AVRUPADA BÜTÜNLEŞME HAREKETİNİN EKONOMİ POLİTİK NEDENSELLİĞİ

Avrupa coğrafyası, “yaşlı kıta” tanımlamasına koştut olarak, daha 20. yüzyılın başlarında bile, dünya genelinde imparatorlukların ve sömürgeci ülkelerin yoğunlukla konumlandığı bir görünüm sergilemektedir.

Rus, Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Britanya İmparatorlukları, ulus devlet aşaması öncesinde kıtada egemenliklerini sürdürmüşler ve kaynak paylaşımında uzun süren savaşları bir araç olarak kullanmışlardır. Ardından başta Hollanda, İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, denizaşırı sömürgeleriyle “çevreden – merkeze” kaynak aktarımı mekanizmalarını zor kullanma yöntemiyle uzun yıllar boyunca uygulamışlardır.

Birinci Paylaşım Savaşı ve *Cordon Sanitaire*

20. yüzyılı öncülünden Birinci Dünya Savaşı ayırmıştır. Savaşa katılan ülkelerin (Britanya, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya, ABD ve Japonya) çoğu Avrupalıdır; kıtada yalnızca İspanya, Hollanda, İsviçre ve üç İskandinav ülkesi savaş dışında kalmıştır. Uzun ve kanlı¹ Birinci Paylaşım Savaşı 1918 yılında bittiğinde, yenilgiye uğrayanlar devrime, galip gelenler ise iflase sürüklenmiştir. Rusya’da Bolşevik rejim kurulmuş ve kısa süre içinde dünyanın devrimci güçleri için bir çekim merkezi haline gelmiştir. Almanya’yı zayıflatmak çabası yanında Rusya-Habsburg ile Osmanlı İmparatorlukları’nın eş zamanlı olarak yenilgiye uğraması ve çöküşüyle Avrupa ve Orta Doğu’da açılan geniş boşluklar, Avrupa haritasının yeniden çizilmesi ile doldurulmuştur. Bu bağlamda, savaşın galipleri ABD, Britanya, Fransa ve İtalya; savaşı yenilgiyle kapatan Almanya ile Versailles, Avusturya ile Saint Germain, Macaristan ile Trianon, Bulgaristan ile Neuilly ve Türkiye ile Sevr anlaşmalarını imzalamışlardır. Bu bağlamda, bir taraftan “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” gibi bir meşruiyet temelinde, etnik – linguistik devletler yaratılmaya girişilmiş,² diğer taraftan öncellerinden daha az çokuluslu

¹ Savaşta Fransızlar askerlik çağındaki erkeklerin % 20’sini, İngilizler yaklaşık yarım milyon erkeği kaybettiler. Almanların ölü sayısı Fransızlardan fazla olup; çok daha geniş bir yaş grubundan askere aldıkları erkeklerin % 13’ünü savaşta yitirmişlerdir.

² Eric Hobsbawn, *Kısa 20. Yüzyıl 1914 – 1991 Aşırılıklar Çağı*, Sarmal yayıncılık, İstanbul, 1995, s.47: “Bu girişim 1990’ların Avrupa’sında hala görülebilen bir felaket oldu. 1990’larda kıtayı parçalayan ulusal çatışmalar Versailles’in eski tavuklarının bir kez daha tünemek için

olmayan yapılar oluşturulmuştur. Avusturya - Macaristan Alman ve Macar bakiyelerine indirgenmiş; Sırbistan, Karadağ, Slovenya (daha önce Avusturya'nın içinde) ve Hırvatistan birleştirilerek Yugoslavya oluşturulmuş; Çek, Slovak ve Rutenya halkları Çekoslovakya altında birleştirilmişlerdir.

Dönem, antikomünist bir karantina kuşağı (cordon sanitaire) ile Rusya'nın çevrilmesi düşüncesine somut zemin hazırlıyordu. Lenin tarafından ayrılmasına izin verilen özerk bölge olan Finlandiya, üç yeni ve küçük Baltık Cumhuriyeti olan Estonya, Letonya ve Litvanya, 120 yıl sonra bağımsız bir devlet haline gelen Polonya ile savaş sonrası iki kat genişlemesine "izin verilen" Romanya bu karantina kuşağının Avrupa'daki cepheleri idiler. Cepheyi tamamlayacak olan Türkiye'nin 1921 yılında Sovyetler ile imzaladığı anlaşma, karantina kuşağının güneyinde kısa süreli bir boşluk yaratacaktı...

İkinci Paylaşım Savaşı ve Keynesci Ekonomik Yapı

Bu koşullarda, birincisinden çeyrek yüzyıl sonra patlayan İkinci Dünya Savaşı'nın sorumlusu olarak birçok kaynak Adolf Hitler'i göstermektedir. Şüphesiz Hitler'in önce Alman iç siyasetine egemen olması ve ardından izlediği politikalarla dünyanın yeni bir savaşa sürüklenmesinde kişisel sorumlulukları vardır. Bununla birlikte, Hitler'i doğuran nedenlerin, savaş ve yeniden paylaşım arasındaki ilişkiyi kapsayacak şekilde analizinin, daha gerçekçi bir yaklaşımı ortaya koyacağı açıktır.

Versailles Anlaşması'nın Almanya üzerinde yarattığı etkiler, Alman iç siyasetinde faşizan bir çizginin egemen olmasını adeta hazırlamıştır. Almanlar ve İtalyanların İspanya İç Savaşı'na müdahale etmeleri, Almanların Çekoslovakya'nın geri kalanını, İtalyanların Arnavutluk'u işgal etmeleri, Almanya'nın Polonya üzerindeki somut talepleri, savaşa giden yolda Avrupa kıtasından kaynaklanan gelişmeler olarak sıralanabilir.

İkinci Paylaşım Savaşı tam olarak "küreseldi". Savaş boyunca geleceğin İrlanda Cumhuriyeti, İsveç, İsviçre, Portekiz, Türkiye ve İspanya ile Avrupa kıtası dışından Afganistan hariç bütün küre ya savaşmış ya da fiilen işgal edilmişlerdir.

---

kendi kümeslerine dönmeleri idi... Yugoslavya iç savaşı, Slovakya'daki ayrılıkçı ajitasyon, Baltık devletlerinin eski SSCB'den, Macarlar ile Romenlerin Transilvanya konusundaki çatışmaları, Moldova'nın ayrılıkçılığı ve hatta Transkafkasya ulusalcılığı, 1914'ten önce varolmayan ya da varolması mümkün olmayan patlayıcı sorunlar arasında yer alır."

Yeni yüzyılın bu Avrupa kökenli küresel savaşı, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan nükleer bombalarla 1945 yılında fiilen son buldu. Resmî barış anlaşmaları yapılmadı. ABD, SSCB ve Büyük Britanya, “zafer ganimetlerini paylaşma ve savaş sonrası ilişkileri belirleme” amacıyla 1943 Tahran, 1944 Moskova, 1945 Yalta ve Postdam konferanslarında bir araya geldiler. Buralarda, kurumlarıyla birlikte yeni bir dünya düzeninin temel taşları döşendi.³

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında, savaştan “kapitalist dünyanın lideri” olarak çıkan ABD'nin öncülüğünde, temel hedefi hızla yayılma potansiyeli taşıyan SSCB önderliğindeki komünist ideolojiyi yalıtma ve sınırlama olan bir siyasal – ekonomik yapı kurgulandı. Keynesci Refah Devleti, bu dönemin ürünü olarak ortaya çıktı: kapitalizmin yarattığı artık değer sosyal devlet uygulamaları aracılığıyla sıradan insanla paylaşılacak, böylece merkez ülkelerin işçi ve köylüsü refaftan pay aldığı ölçüde başka bir dünya idealinin cazibe çemberinden kurtulacaktır.

Yukarıda özetlenen dünya ve Avrupa koşullarının siyasal – ekonomik – kültürel ve sosyolojik görünüşleri, Avrupa ülkelerinin bütünleşmesine yönelik zemini oluşturmuştur. Başlangıçta, hem Avrupa ülkelerinin savaş sanayii konusunda birbirlerini kontrol etme istekleri hem de giderek güçlenen Sovyet komünizmine karşı ABD'nin de desteklediği bir güç birliği oluşturmak düşüncesi, sözü edilen bütünleşme hareketinde başat rol oynamıştır.

Bu analiz, başlangıçta Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), ardından Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET), Keynesci Refah Devleti koşullarında antikomünist bir karantina kuşağı ile bu kez SSCB ve onunla birlikte hareket eden Varşova Paktı ülkelerinin çevrilmesi işine odaklandığını ortaya koymaktadır.

Gerçekten de AET, Keynesci ekonomik modelin neoliberal düzen ile ikame edildiği yıllarda dahi, somut olarak 1970'li yılların sonundan Berlin duvarının yıkıldığı 1989 yılına kadar, bu siyasal hedef uğruna “arkaik” sosyal devlet uygulamalarını sürdürmüş, tarım sektörüne ayırdığı büyük kaynaklarla büyük ölçüde kapitalistleşmiş çiftçiyi desteklemiş; ücret düzeyi – sosyal güvenlik uygulamaları, uygun koşullu eğitim – sağlık hizmetleri ile Avrupa işçi sınıfını giderek daha faz-

³ Tüm bu değerlendirmelerde geniş olarak yararlanılan kaynak için bkz: Eric Hobsbawn, *Kısa 20. Yüzyıl 1914 – 1991 Aşırıliklar Çağı*, Sarmal yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 36 - 62.

la kapitalizme eklemleyebilmiştir. İç pazarın büyütülmesi ve merkezi Avrupa'nın inşa edilmesi, dönemin genişleme çalışmalarının temel hedefleri niteliğindedir.

AET'nin Merkezi Bütünleştirme Politikaları: Genişleme Eksen

6 ülke ile kurulan AET'nin merkez Avrupa'yı bütünleştirme çalışmaları genişleme (*enlargement*) olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede olmak üzere genişleme, Avrupa bütünleşmesi amacına hizmet etmek üzere 1973'ten 1995'e kadar uygulanan önemli bir politika aracı niteliğindedir. İngiltere – İrlanda ve Danimarka'nın 7 - 8 ve 9. üyeler olarak Topluluğa katılmaları ile başlayan süreç, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla sonuçlandırılmıştır. Aşağıdaki tablo, 15 ülkeli genişleme sürecini anlatmaktadır.

Tablo 1: Topluluğun İlk Genişleme Halkası

ÜYE ÜLKELER	TAM ÜYELİK MÜRACAATI	KOMİSYON GÖRÜŞÜ	ÜYELİK MÜZAKERELERİ	AB ÜYELİĞİ
I. GENİŞLEME^(*)				
İngiltere	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
İrlanda	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Danimarka	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	1 Ocak 1973
Norveç ^(**)	Mayıs 1967	Ekim 1960	Haziran 1970	-
II. GENİŞLEME				
Yunanistan ^(***)	Haziran 1975	Ocak 1976	Temmuz 1976	1 Ocak 1981
III. GENİŞLEME				
Portekiz	Mart 1977	Mayıs 1978	Kasım 1978	1 Ocak 1986
İspanya	Temmuz 1977	Kasım 1978	Şubat 1979	1 Ocak 1986
IV. GENİŞLEME				
İsveç	1 Temmuz 1991	31 Temmuz 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Finlandiya	18 Mart 1992	4 Kasım 1992	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
Avusturya	17 Temmuz 1989	1 Ağustos 1991	1 Şubat 1993	1 Ocak 1995
TOPLULUĞA KATILMAYI REDDEDENLER				
İsviçre	20 Mayıs 1992	-	-	-
Norveç ^(**)	25 Kasım 1992	24 Mart 1993	5 Nisan 1993	-

(*) İrlanda'nın 31.7.1961, Danimarka'nın 9.8.1961, İngiltere'nin 10.8.1961 ve Norveç'in 30.4.1962 tarihlerinde Topluluğa yaptıkları ilk katılma müracaatları reddedilmiştir.

(**) Norveç'in katılma Anlaşması Eylül 1972'de gerçekleştirilen referandum sonucunda, % 53.5 olumsuz oyla reddedilmiştir. Norveç halkı, 1990'lı yıllarda, bir kez daha Birliğe katılma konusundaki referandumda olumsuz oy kullanmıştır.

(***) AT - Yunanistan Ortaklık Anlaşması 9.7.1961 tarihinde imzalanmış ve 1.11.1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AET'nin kuruluş aşamasında daha gevşek bir birlik düşüncesinde olan İngiltere, Fransız De Gaulle yönetimi ile uzlaşmazlığa düşünce Topluluğa katılmamış, 1960 yılında Avrupa Serbest Ticaret Alanı'nı (EFTA: European Free Trade Area) kurmuştur. AET'nin kaydettiği ilerleme üzerine Topluluğa üyelik başvurusu yapan İngiltere, İrlanda ve Danimarka, ancak De Gaulle'ün ölümünden sonra, 1 Ocak 1973'te Topluluğa üye olabilmişlerdir. 1981'de Yunanistan onuncu, 1986'da İspanya ve Portekiz onbirinci ve onikinci üye olarak Topluluğa katılmışlardır. 1995'te Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın katılımıyla Birliğin üye sayısı 15'e yükselmiştir.

Bu 15 ülkenin tümü, İkinci Paylaşım Savaşı'ndan sonraki dönemde kapitalist dünya sisteminin parçası olan, kimi ülkelerde dönem dönem yaşanan ara rejimlere karşın temsili demokrasi ile yönetilen ülkelerdir.

Sözü edilen ülkeler, katılımlarını izleyen süreçte, AET yapılarına uyum sağlayabilmeleri için önemli oranda Topluluk desteğinden yararlanan ülkelerdir. Bunlardan özellikle İrlanda (1973), Yunanistan (1981) ve Portekiz (1986) Topluluğa katılım tarihlerinde, sosyo – ekonomik yapıları bugünün Türkiye'sine yakın benzerlikler gösteren ülkelerdi. Kırsal sosyoloji ve ekonominin önemli rol oynadığı, tarım sektörünün iktisaden güçlü olduğu bu ülkeler, kırsal ve tarımsal altyapı, verimlilik ve rekabet sorunlarını taşıyorlardı. Ancak Topluluktan bu ülkelere özgülünen önemli kaynaklarla, tanınan geçiş süreleri ile kısa süre içinde Avrupa ile bütünleşmelerini sağladılar, merkezin bir parçası haline geldiler.

1980'li yılların sonu, dünyada değişen iktisadi koşulların yanında, Avrupa'da tüm hesapların yeniden yapılmasını gerektirecek ölçüde önemli siyasal değişimlere tanıklık etmiştir.

Maastricht Anlaşması ve Çok Vitesli Avrupa

SSCB'de Gorbaçov döneminde yürütülen Glasnost politikaları, Batı'da büyük bir devrim olarak nitelendi ve coşkuyla desteklendi. Sistemli bir şekilde yürütülen süreç, birçok iç karışıklığın ardından, Berlin duvarının yıkılmasıyla sonuçlandı. Bir elin parmakları kadar sayılı yılda gerçekleşen bu hızlı siyasal değişim, kapitalizmin elinin uzanacağı yeni coğrafyaları işaret etmektedir. Avrupa'nın bu yeni duruma açılım yaratabilecek şekilde yeniden yapılandırılması acil bir çalışma alanı olarak ortadadır. Bu çerçevede, Berlin duvarının yıkılmasının ardından dört yıl dahi geçmeden, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Avrupa

Birliği'ne dönüştürecek ve siyasal – ekonomik hedefleri öncülüne göre önemli ölçüde değiştirecek Maastricht Anlaşması yürürlüğe girmiştir.

1993 yılı başında yürürlüğe giren ve resmi adı “Avrupa Birliği Anlaşması” olan Maastricht; Roma Anlaşması'na kapsamlı değişiklikler getirmekte ve “Topluluklar”, “Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası” ile “Adalet ve İçişlerinde İşbirliği” olmak üzere Avrupa'ya üç sütun üzerinde inşa etmektedir. Maastricht, Avrupa Topluluklarının ekonomik ve siyasal birliğini katmanlaştırma yanında; “çok vitesli Avrupa”, “a la carte Avrupa” deyimlerini de Topluluk literatürüne sokmuştur. Başlangıçta Topluluğun derinleşme derecesi konusunda farklı düşünen üye ülkeden bazıları için bütünleşmeden kopmaksızın seçenekler sunan “çok viteslilik”; ilerleyen genişleme halkalarında, “merkez” ile “çevre” arasında olağan sayılmaya başlayan “standart farkı”nı açıklama için uygun bir terminoloji yaratmış, böylece başlangıçtaki amacından farklı bir yönelimde gelişmiştir.

Maastricht ile kademeli olarak gerçekleştirilmesi planlanan dört temel yenilik; ekonomik ve parasal birlik, Avrupa yurttaşlığı, ortak güvenlik ve dış politika ile oluşturulacak ortak programlar olarak ifade edilebilir. Bu kapsamda Avrupa Parlamentosu'nun Bakanlar Konseyi ile birlikte karar alma mekanizmasına etkin katılımını mümkün kılan ortak karar yöntemi (co-decision procedure) ile yetki ikamesi ilkesi (subsidiarite) de benimsenmiş; Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Para Enstitüsü, Trans Avrupa Şebeke Ağı, Eğitim, Kültür, Tüketicinin Korunması, Kamu Sağlığı, Ombudsman gibi yeni işbirliği alanları ve politikalar belirlenmiştir.

Roma Anlaşması'na eklenen 3b maddesi ile yapılan düzenleme ile getirilen subsidiarite ilkesi uyarınca yerelleşmeye özel atıf yapan Topluluk,⁴ eşzamanlı olarak oluşturduğu Maastricht ölçütleri ile AB'ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için gerekli kuralları koymuştur.⁵

⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Ankara, s. 55

⁵ Maastricht Anlaşması'nda Ekonomik ve Parasal Birliğin (EPB) aşamaları, bu süreçte izlenecek ekonomik ve parasal politikalar ile bunların gerektirdiği kurumsal değişiklikler ayrıntılı olarak düzenlendi. Bu düzenleme çerçevesinde EPB'nin son aşamasına geçiş öncesinde, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilebilmesini teminen bazı makro büyüklükler açısından yakınlaşma ölçütleri tespit edildi ve bunlara uyulmaması durumunda yaptırımlar belirlendi. Maastricht Ölçütlerine göre; Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ortalaması ile ilgili üye ülke enflasyon oranı arasındaki fark 1,5 puanı geçmemelidir. Üye ülke devlet borçlarının GSYİH'sına oranı %60'ı

1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ise Maastricht'in açtığı yol üzerinde, Kurucu Anlaşmalara bazı değişiklikler getirmiştir. Antlaşma Özgürlük, Güvenlik ve Adalet; Avrupa Birliği ve Vatandaş; Uyumlu ve Etkili Bir Dış Politika; Birliğin Kurumları; Daha Sıkı İşbirliği ve Esneklik; Antlaşmaların Basitleştirilmesi ve Düzenlenmesi bölümlerinden oluşmaktadır.

Nice Antlaşması 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanmış; ulusal parlamentoların onayı sürecinde İrlanda'da yaşanan "halkoylaması sorunu"nun da aşılması⁶ sonrasında yürürlüğe girmiştir.

Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları ile temelleri atılan bu yeni düzenin, yakın gelecekte üye sayısı önemli ölçüde artacak olan AB'de mevcut kurumsal mekanizmaları yavaşlatacak olması ve yeni üyelerin temsil yetlerinin belirlenmesi, AB'nin önünde önemli bir sorun alanı olarak duruyordu. Nice Antlaşması kurumsal değişiklikler, karar alma süreci, ve diğer alanlarda yaptığı değişiklikler yanında, Antlaşma'nın eki olarak Genişleme Hakkında Protokol hükümleri uyarınca, Türkiye ve Hırvatistan hariç olmak üzere tüm aday ülkeler için; 1 Ocak 2004 tarihinden geçerli olmak üzere 2004 – 2009 döneminde ülkelerin Avrupa kurumlarındaki temsilci sayıları yeniden belirlenmiştir.

Maastricht sonrası, Avusturya – İsveç ve Finlandiya'nın katılımını ayrıksı tutarak, genişleme politikalarının bütünleşme yerine katmanlı ekleme ilişkisini tarif ettiğini belirtmekte yarar bulunmaktadır. Başka bir deyişle, aslında Maastricht öncesi genişleme özellikleri taşıyan bu üç ülkenin gecikmiş katılımı sonrası, AB artık siyasal ve ekonomik hedefleri olan ve merkez Avrupa'nın çevresini inşa ettiği MDAÜ'ne (Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri) yönelik yeni bir açılımın peşine düşecektir.

---

geçmemelidir. Üye ülke bütçe açığının GSYİH'sına oranı % 3'ü geçmemelidir. Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranını 2 puandan fazla aşmayacaktır. Son 2 yıl itibarıyla üye ülke parası diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmiş olmamalıdır.

⁶ *Kamu Yönetimi Dünyası*, "İrlanda Nice Antlaşması'nı Sonunda Onayladı", Eylül-Aralık 2002, Ankara, s.22: Nice Antlaşması, genişleme sürecinin yanında, "AB kurumlarında reformlar" ve "askeri kimlik" konularında da düzenlemeler içeriyor. Antlaşmanın yaşama geçmesi için üye ülkelerde Parlamento onayı yeterli iken, İrlanda'da halkoylamasının olumlu sonucu gerekiyordu. İrlanda'da konu ile ilgili ilk halkoylaması 7 Temmuz 2001 tarihinde yapılmış ve oylama sonucunda % 54 "Hayır" çıkmıştı. Böylece Birliğin genişlemesi önüne çıkan hukuki engelin aşılması için kamuoyu hazırlanarak halkoylaması yeniden yapılmış ve bu kez % 63 evet, % 37 hayır oyu çıkmıştır. Katılımın % 48.5 düzeyinde yapılması ise, "oylamaya katılmayan yarı"nın siyasi tavrı konusunda polemiklere neden olmuştur.

Neoliberal İklimde Doğu Avrupa'ya Açılım: Ekleme Eksen

AB'de genişleme politikaları, merkezin bütünleşmesini sağlayan bir ilk dalganın bitiminden sonra, "çevre"nin merkeze eklemlendiği yeni bir yapı temelinde evrilmiş, bütünleşme yerine "çok vitesli", "a la carte" Avrupa'nın inşasına hizmet eder yeni bir nitelik kazanmıştır.

Bu belirleme, 2000'li yılların genişleme politikalarının, hedef ve araç açısından öncülüne göre önemli farklılıklar içerdiğinin altını çizer. 1973 - 1995 aralığında hep 1 Ocak tarihlerinde yeni üyeleri kendisine katan Birlik, ilk kez 2004 yılında 10 Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesini sınırlarına katarken, 1 Mayıs 2004 tarihini tercih etmiştir. Birlik 1 Mayıs 2004'te Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Kıbrıs ve Malta'nın katılımıyla 25 üyeli bir yapıya ulaşmıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın 2007 başındaki katılımı sonrası, AB üye sayısı 27 olmuştur.

3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ve Hırvatistan ile katılım müzakerelerine başlanmış olup; beş Batı Balkan ülkesi ise (Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan-Karadağ ve Kosova) üyelik sırasındadırlar.

1990'larda çoğu zaman kanlı iç çatışmalarla ayrılarak eski bakiyelerine dönüşen bu ülkelerde yaşananları, Tarihçi Eric Hobsbawn, "Versailles'in eski tavuklarının bir kez daha tünemek için kendi kümelerine dönmeleri" olarak tanımlamaktadır. Aşağıdaki tablo, 2004 sonrası eklemlenme sürecini anlatmaktadır.

Tablo 2: Toplulukta "Çevre" ye Yönelim: Genişleme Yerine Eklemlenme

BAŞVURAN ÜLKELER	TAM ÜYELİK MÜRACAATI	KOMİSYON GÖRÜŞÜ	ÜYELİK MÜZAKERELERİ	AB ÜYELİĞİ
Macaristan	31 Mart 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Polonya	5 Nisan 1994	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Slovakya	26 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Letonya	13 Ekim 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Estonya	24 Kasım 1995	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Litvanya	8 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Çek Cumhuriyeti	17 Ocak 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Slovenya	10 Haziran 1996	15 Temmuz 1997	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
G.Kıbrıs Rum K.	4 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	31 Mart 1998	1 Mayıs 2004
Malta (*)	16 Temmuz 1990	30 Haziran 1993	Şubat 2000	1 Mayıs 2004
Romanya	22 Haziran 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	1 Ocak 2007
Bulgaristan	14 Aralık 1995	15 Temmuz 1997	Şubat 2000	1 Ocak 2007
Türkiye	14 Nisan 1987	6 Ekim 2004	3 Ekim 2005	-
Hırvatistan	21 Şubat 2003	20 Nisan 2004	3 Ekim 2005	-

(*) Malta 1996 yılında tam üyelik başvurusunu yapmış, Eylül 1998'de başvurusunu yinelemiştir.

Bu ülkelerden Kıbrıs, Malta ve Türkiye dışındakilerin tümü, komünist – sosyalist sistemin bir parçası olan, kapitalizmin karşısında bir iktisat modeli deneyen; bu anlamda da piyasaya açılması halinde kapitalist piyasa ekonomisine önemli yararlar sağlayacak, pazarı büyütecek olan ülkelerdir.

Nitekim 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını ilk kez ifade etmiş ve bu ülkelerden adaylık başvurusunda bulunacak ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılımları gereken Kopenhag ölçütlerini belirlemiştir.

Kopenhag ölçütleri siyasi, ekonomik ve topluluk müktesebatını üstlenme kapasitesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Bunlardan siyasi ölçütler demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasına atıf yapmaktadır. Ekonomik ölçütler işleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanı sıra, Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması;⁷ Topluluk müktesebatını üstlenme ölçütü ise siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma, tarım da dahil olmak üzere tüm mevzuatı benimseme ve üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması olarak formüle edilmişlerdir.

Kopenhag ölçütleri, 2004 genişlemesinde kullanılmıştır. Önümüzdeki dönemdeki genişlemelerde de Avrupa için temel bir ölçüt düzeyi sağlayacağından kuşku yoktur. Bu kapsamda, 9 Kasım 2005 tari-

⁷ Kopenhag Zirve sonuçlarına göre, ekonomi alanında işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı kadar, AB içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesi de aranmaktadır.

A) Etkin bir piyasa ekonomisi için;

1) Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması, 2) Ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması, 3) Mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi, 4) Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı, 5) Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması, 6) Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

B) AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için;

1) Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı, 2) Altyapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması, 3) Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir. Bu çerçevede rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, birliğe girişten önce birlik ile o ülke arasında belirli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde küçük firmaların oranı sayılmaktadır.

hinde yayımlanan AB Genişleme Strateji Belgesi'ne değinmekte yarar vardır.⁸

Belgenin başlangıcında, genişleme aracının Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünist rejimden modern – iyi işleyen demokrasilere geçişine yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Buna göre; “geçmişte AB farklı nitelikler taşıyan ülkeleri hazmetme başarısı göstermiştir. Politikalarını ve kurumlarını geliştirmek suretiyle Birlik, diktatörlüklerin yıkılması, komünizmin çökmesi ve küreselleşmenin yükselişi gibi yeni koşullara olumlu yanıt verebilmelidir.”

Belge'ye göre; Komisyon'un genişlemeye yaklaşımı, üç temel ilkeye dayanmaktadır: Birleştirme (consolidation), koşulluluk (conditionality) ve iletişim (communication).

Birleştirme ilkesi uyarınca Komisyon, katılım sürecinin Avrupa Projesi'ne olumlu katkı sunmasına yönelik bir dikkat içerisindedir. İyi işleyen bir Birlik, Topluluğun hem bugünkü hem de gelecekteki üyelerinin çıkarınadır. Entegrasyon derinleştirilirken Birliğin yeni üyeleri hazmetme kapasitesi, Topluluğun ve aday ülkelerin genel yararına olan önemli bir konudur. Birlik, genişleme sürecinde kurumlarındaki hassas dengeleri gözetmek, bütçe zorluklarına göre hareket etmek ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere ortak politikaları uygulamak zorundadır.

Artık çok sayıda ülkeye aynı zamanda genişleme söz konusu olmayacaktır. Türkiye ile yürütülen müzakereler uzun zaman alacaktır. Daha küçük olan Batı Balkan ülkeleri ise AB'ye doğru kendi yönelimleri içerisindedirler.

Koşulluluk ilkesi uyarınca aday ülkeler, üyelik süresince, bir aşamadan diğerine geçmek için karşılımları gereken ölçütleri sağlamak durumundadırlar. Bu ilkelere yönelik ciddi ve sürekli bir ihlal görülmesi durumunda Birlik, süreci askıya alabilir.

İletişim ilkesi ise, Komisyon'un, entegrasyon ve genişleme konusunda Avrupa yurttaşlarının görüşlerini dikkate almasını öngörmektedir. Mevcut genişlemelere yönelik olarak kurulacak daha iyi bir iletişim, gelecek genişlemeler için de yaşamsal bir destek sağlayacaktır. Bu kapsamda “politikanın anahtar aktörleri, medya, akademi, iş çevreleri ve sosyal taraflar, geçmiş ve gelecek genişleme tartışmalarında daha

---

⁸ Commission of the European Communities, *2005 Enlargement Strategy Paper*, COM (2005) 561, Brussels, 9 November 2005. Belgenin tam metni için bkz: Ek Cilt 1, “Belgeler”, “AB Genişleme Strateji Belgesi”.

iyi iletişim için diyalog geliştirilecektir. Komisyon'un iletişim stratejisinin yaşamsal parçası, sivil toplum diyalogudur.”⁹

1993 Kopenhag Zirvesi'nde oluşturulan Kopenhag ölçütleri, Avrupa Birliği'nin başta Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere, Türkiye'nin de dahil olacağı yeni ve geniş bir coğrafyada, ekonomik – politik – stratejik üstünlük sağlamaya yönelik bir genişleme politikası izleyerek, buralarda konumlanmış ülkeleri kendisine eklemeye esasına dayanmaktadır.

Bu kapsamda, yeni ülkeleri “merkez” standardına yükseltmek için, eskiden olduğu gibi büyük finansal kaynaklar kullanılmayacak, Birliğin hazmetme kapasitesi öne çıkarılacaktır. “Mümkün olan en güçlü bağla Avrupa yapılarına demirleme” seçeneği de dahil olmak üzere, bu ülkeler yaşlanan Avrupa ekonomisine güç katacak ve ABD-Çin rekabetinde geri kalan askeri - politik – idari yapıyı destekleyeceklerdir.

Avrupa Anayasası'ndan Lizbon'a: Piyasacı – Jakoben Avrupa

Avrupa Birliği bir taraftan 2004 Mayıs'ında 8 MDAÜ ve 2 ada ülkesi olmak üzere toplam 10 yeni ülkeyi bünyesine katarken, diğer taraftan Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing başkanlığındaki Avrupa Konvansiyonu Avrupa Anayasası hazırlıklarını sürdürmekteydi. Yaşanan birçok tartışma sonrası Avrupa Zirvesi'nde kabul edilen taslak, onay prosedürlerine açıldı. Ancak, 2005 yılında Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlar ile reddedildi.

Anayasa'nın Avrupa yurttaşı tarafından pek de bilinmeyen teknik ayrıntıları bir tarafa bırakıldığında, özellikle Fransa'da yetersiz ücret düzeyiyle çalışan ya da işsiz konumda bulunan milyonlarca kişinin, olumsuz yaşam koşullarından sorumlu tuttıkları piyasa düzenini daha da derinleştiren neoliberal bir iktisat düzenine ve onun siyasal açılımlarına Anayasa'ya hayır oyu vererek engel olmak istedikleri belirtilmektedir.

Paris Uluslararası Stratejik İlişkiler Enstitüsü, Fransız yurttaşın verdiği hayır oyunun Avrupa karşıtı ya da Türk karşıtı olmadığını, ekonomi odaklı bir tercih olduğunu ifade etmektedir. “.. 2005'te halkoyuna sunulan anayasal metnin birçok yerinde serbest rekabete verilen referanslar, yani kısıtlamasız liberal ekonomi, görüldü ki, gündelik hayat-

---

⁹ Commission Communication on Civil Society Dialogue between the EU and the Candidate Countries (COM (2005) 290).

larında çoğu kez liberalizmin etkilerini yaşayan Fransızların çoğunluğuna uygun gelmedi. Ayrıca bu reddediş, çoğu kez teknokratik ve halkın istekleri karşısında pek dikkatli olmayan Avrupa Birliği'nin pek de demokratik olmayan inşasına yönelik canlı bir hıncı ifade ediyordu. 2004'te yapılan son Avrupa Parlamentosu seçimleri sırasında saptanan düşük katılım bu konuda ciddi bir uyarı işaretiydi, bir yıl sonra Anayasa'nın reddedilmesi bunun teyidi oldu."¹⁰

Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing başkanlığındaki Avrupa Konvansiyonu tarafından hazırlandıktan sonra Fransa ve Hollanda'da reddedilen Anayasa sonrası Avrupa'da ortaya çıkan belirsizliği, yine Fransa önderliğindeki hazırlıklar "ortadan kaldırdı". Bu kapsamda, Fransa Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy'nin önemli katkıları ile hazırlandığı ifade edilmekle birlikte, aslında reddedilen Anayasa metnine önemli ölçüde benzerlikler taşıyan Lizbon Anlaşması,¹¹ Fransa Başbakanı François Fillon'un çabalarıyla halkoyuna sunulmaksızın Parlamentosunda onaylandı. Bunun için öncelikle, 4 Şubat 2008'de Fransa Anayasası'nda yapılan bir değişiklikle Lizbon Anlaşması'nın Parlamentosca onaylanmasını yeterli kılan düzenleme gerçekleştirildi. Anayasa oylaması öncesi Başbakan François Filon, parlamenterleri, Fransa'nın daha önce Avrupa Anayasası'nı reddederek zarar verdiği Avrupa'nın inşa sürecine ivedilik ve hız kazandırmak için tarihi bir oylamaya davet ediyordu. Çağrı karşılıksız kalmadı. Anayasa değişikliğinin 4 Şubat 2008 tarihinde yapılmasından 3 gün sonra, 7 Şubat 2008 tarihinde Lizbon Anlaşması metni Fransa Parlamentosu'nda onaylandı.

Böylece bir taraftan Anayasa'nın özü muhafaza edilirken, diğer taraftan biçimsel olarak halkoyu gerektirmeyecek değişiklik yapılmış oldu. Fransa'nın halk iradesini dolanan bu tutumu, diğer Avrupa ülkelerinde de yankı buldu, benzer değişiklikler bu ülkelerde de yapıldı. Böylece, Lizbon Anlaşması, yürürlüğe girmesi için gerekli oybirliğini sağlamak üzere, AB üyesi ülkelerin parlamentolarında genellikle sol partilerin muhalefetine karşın hızla onay sürecini tamamlamaya

¹⁰ Didier, Billion, Paris Uluslararası Stratejik İlişkiler Enstitüsü

¹¹ Valery Giscard D'Estaing Lizbon Anlaşması'nın içerik olarak geniş ölçüde Anayasa metni ile aynı olduğunu ve değişikliklerin gerçekte ufak tefek şeyler olduğunu ifade etmektedir. İspanyol Hükümeti, İspanyolların zaten kabul etmiş oldukları Avrupa Anayasası metni ile aynı düzenlemeleri içermesini gerekçe göstererek, Lizbon Anlaşması'nı referanduma götürmemişlerdir.

başladı.¹² Anlaşma metni konusunda halkın çok az bilgiye sahip olması yanında, milletvekillerinin dahi Anlaşma metnini tam olarak bilmeden imzaladıklarını itiraf etmeleri, kamuoyunda tartışmalara neden olmakla birlikte, onay sürecinin ilerlemesi devam etti.¹³ Ancak, daha önce Nice Anlaşmasını da referanduma götürerek önce “hayır”, sonra zorlama bir kampanya sonrası az farkla “evet” oyu çıkaran İrlanda’nın Lizbon için de referandumda direnmesi, ayrık bir tutum oluşturdu.

14 üye ülkenin onayından sonra Fransa ve Hollanda referandumları ile reddedilen Lizbon Anlaşması, AB’nin yönetimine ilişkin önemli hükümler içermektedir. Buna göre; 6 aylık dönüşümlü Başkanlık sistemi kaldırılarak üye ülkelerin oybirliğiyle atayacakları ve 2.5 yıl süreyle görev yapacak AB Konsey Başkanlığı öngörülmektedir. Benzer şekilde, dış politikada tek seslilik için, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği kurulmaktadır.

AB Komisyonuna üye ülkelerin her birinin Komisyoner göndermesi yöntemi yerine, 2014 yılından itibaren ülkelerin 2/3’ünün Komisyoner yollaması, bazı ülkelerin dönüşümlü üye göndermesi yolu benimsenecektir.

Nitelikli oylama bağlamında, Lizbon Anlaşması ile getirilen ikili çoğunluk sistemi ile ülke sayısı açısından % 55, ülke nüfusları toplamı açısından % 65’lik bir çoğunluk bazı istisnalar dışında (AB bütçesi, vergi ve dış politika alanlarında oybirliği) kararlar için yeterli olacaktır.

AB Anayasası’nın yukarıda bazı başlıkları verilen siyasal içeriği, üye ülkelerin yurttaşlarını ve siyasal kimlikleri yakından ilgilendirmektedir. Buna karşın, “Avrupa inşası için onay sürecini hızlandırmak” meşruiyet temelinde yürüyen ve birçok üst düzey AB yöneticisinin sözlerine yansıyan düşünce biçiminde, onaylama sürecinin yüksek

---

¹² Yunanistan Parlamentosu’nda iktidardaki muhafazakarlar ve muhalefetteki sosyalist PASOK milletvekillerinin olumlu oyu ile onaylanan Anlaşmaya, komünist, radikal sol ve aşırı sağcı Ortodoks partilerin milletvekilleri ret oyu verdi. Benzer şekilde Portekiz’de, üç sol parti, ülke egemeliğinde teslimiyetçi bir süreç girildiği düşüncesiyle, Anlaşma’nın referanduma götürülmesini talep ettiler. Almanya’da sol partiler Anlaşma’yı Avrupa’yı silahlandırarak ve işçi haklarını olumsuz etkileyecek görüşüyle eleştirmektedir.

¹³ Nina, Werkhauser, DW, 23.04.2008: Almanya Federal Parlamento binası önünde, Anlaşma konusunda fikri sorulan bir yurttaş, “Lady Diana öldüğünden bu yana siyasetle ilgilenmiyorum” yanıtını vermektedir. Komisyon’un Berlin Temsilciliği sözcüsü de, “Anlaşmanın tamamını okudunuz mu” sorusuna “hayır, sözkonusu olan toplam 478 sayfa. Bu metni hafta sonunda okumak için yanına alıp almayacağımı henüz bilmiyorum. Ancak önemli noktaları biliyorum” yanıtını vermektedir.

düzeyde bir siyasal eylem olduğu reddedilmekte ve konu yasal – idari bir işlem düzeyine indirgenmeye çalışılmaktadır.

Ne var ki, bu alandaki tek “çatlak ses”, 1973 yılında AB’ye katıldığından bu yana 40 milyar euro’dan fazla destek alan, kişi başına ulusal geliri 42 bin euro’nun üzerinde bulunan ve bu düzeye “AB sayesinde ulaştığı için AB’nin başarı öyküsü” olarak tariflenen İrlanda’dan gelmiştir. 500 milyona yakın nüfusu olan AB içinde yalnızca 3 milyon seçmene sahip İrlanda, Lizbon Anlaşması için yapılan referandumda % 54.3’lük bir oranla “hayır” oyu vermiştir.

Fransa Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy ile Almanya Başbakanı Angela Merkel’in “İrlandalıların demokratik tercihini gereken saygıyı göstererek not ettik, ancak bu bizi azamisiyle üzdü” sözleri, aslında AB’nin içine sürüklendiği derin krize işaret etmektedir. Nice Anlaşması ile daha uzun süre devam edemeyecek olan AB, İrlanda’da bir kez daha referandum seçeneği de dahil olmak üzere, çözüm geliştirmeye gayret etmektedir.

1973 yılında Birliğe dahil olan İrlanda’nın geçici süreyle karar mekanizmalarının dışında tutulmasına varan tepkiler, halkın katılımını neredeyse süreci uzatan – zorlaştıran bir ayrıntı düzeyinde gören AB elitizminin süreçte gerekli “öğrenme sürecini” yaşamadığını göstermektedir. Neredeyse tüm halkoylamalarında reddedilen bir bütünleşme süreci, bütünleşmenin içeriğine odaklanmayı gerekli kılmaktadır.

TÜRKİYE’NİN AB SÜRECİ

Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu/Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci, Topluluğun tarihi kadar eski olup, temel yapıları itibariyle birbirinden oldukça farklı siyasal nitelik taşıyan hareketler/dönemler, bu bütünleşme sürecinde etkilerde bulunmuşlardır.

AB Sürecinde Siyasi İrade

31 Temmuz 1959’da Topluluğa katılım için başvuru, Demokrat Parti’nin lideri ve 23. Bakanlar Kurulu’nun başkanı Adnan Menderes döneminde gerçekleştirilmiştir. Hükümet, başvurudan 10 ay sonra, 27 Mayıs 1960 ihtilali ile devrilecektir.

12 Eylül 1963 tarihli Ankara Anlaşması, “ihtilal”den yaklaşık 3.5 yıl sonra, üç partinin koalisyonundan (CHP, YTP, CKPM) oluşan 9. İnönü Hükümeti döneminde imzalanmıştır. Anlaşma’nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihinde ise, CHP ve bağımsızların ittifakı ile oluşturulan 10. İnönü Hükümeti görevdedir.

9 Aralık 1968 tarihinde Katma Protokol görüşmelerine başlanıldığında, 1. Demirel Hükümeti görev başındadır. 23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol'ü imzalayan 3. Demirel Hükümeti de, 12 Mart 1971 Muhtırası ile son bulacaktır. Katma Protokol'ün ilgili ülke parlamentolarınca onaylanıp yürürlüğe girdiği tarih olan 1 Ocak 1973'te, Ferit Melen Başkanlığındaki partilerüstü Hükümet (AP, CHP, MGP, Bağımsızlar) görev başındadır.¹⁴

Turgut Özal 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na, "uzun ince bir yol" söylemi ile müracaat ettiğinde, Anavatan Partisi iktidarının Başbakanıdır.

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması, Tansu Çiller'in Başbakanlık, Murat Karayalçın'ın Başbakan Yardımcılığı yaptığı DYP – SHP koalisyonu döneminde imzalanmıştır.

DSP, MHP ve Anavatan Partisi'nin koalisyonu ile oluşturulan 57.Hükümet döneminde, AB süreci ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dönem içinde yayımlanan İlerleme Raporları yanında, 2000 yılı Haziran'ında Avrupa Birliği Genel Sekreterliği kurulmuştur. 2001 yılının ilk çeyreğinde Birinci Katılım Ortaklığı Belgesi¹⁵ ve Birinci Ulusal Program¹⁶ yayımlanmıştır.

22 Haziran 2001 tarihinde, Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisi'nin kapatılmasına karar vermiştir. Aynı dönemde, Adalet ve Kalkınma Partisi kurularak, siyasal yaşama dahil olmuştur. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de İkiz kulelere yönelik olarak gerçekleştirilen saldırılar, "terörizmle mücadele" kavramının niteliğini ve uygulama alanını radikal olarak değiştirmiştir.

3 Kasım 2002 tarihinde gerçekleştirilen seçimler sonucunda, seçimlere giren 18 partiden yalnızca AKP ve CHP % 10'luk barajı aşabilmişlerdir. Böylece, uzun süredir koalisyonlarla yönetilen Türkiye, 1980'lerdeki tek başına ANAP Hükümeti'nin ardından, tekbaşına AKP Hükümeti ile yönetilmeye başlanmıştır. Başlangıçta Abdullah Gül'ün Başbakanlığı altında kurulan 58. Hükümet, ardından Recep Tayyip Erdoğan hakkında süren dava sürecinin tamamlanmasıyla yerini 59. Hükümet'e bırakmıştır.

---

¹⁴ M. Orhan Bayrak, *Türkiye'yi Kimler Yönetti*, Yılmaz yayınları, İstanbul, 1992

¹⁵ 2001/235/EC no'lu Konsey Kararı: Council Decision of 8 March 2001 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey.

¹⁶ Resmi Gazete: 24 Mart 2001 gün, 24352 Mükerrer sayı, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"

2003 yılı, AB üyeliği açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. 19 Mayıs 2003 tarihinde Konsey, Katılım Ortaklığı Belgesi'ni revize ederek yayımlamıştır.¹⁷ Hemen arkasından, Ulusal Program revize edilerek 24 Temmuz 2003 tarihinde yayımlanmıştır.¹⁸

6 Ekim 2004 tarihinde Yedinci İlerleme Raporu¹⁹ yayımlandıktan sonra, AB sürecinin en temel belgelerinden olan 17 Aralık 2004 tarihli Konsey Kararı açıklanmıştır.²⁰

2005 yılının sonbaharında Sekizinci İlerleme Raporu²¹ ve Müzakerelere Çerçeve Belgesi'nin yayımlanmasının ardından, 9 Kasım 2005 tarihinde Üçüncü Katılım Ortaklığı Belgesi²² ve AB Genişleme Strateji Belgesi de²³ 9 Kasım 2005 tarihinde yayımlanmıştır.

22 Temmuz 2007 seçimlerinden Adalet ve Kalkınma Partisi %46.52, Cumhuriyet Halk Partisi % 20.90 oy oranı ile çıktılar. Bu doğrultuda, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tek başına iktidarı kurulan 60. Hükümet aracılığıyla devam etti. Dönem içinde, bir önceki dönemle karşılaştırmalar yapılarak, AKP'nin AB konusundaki "reformları" yarım bıraktığı sıklıkla ifade edildi.

AB Uyum Yasa Paketleri ile değiştirilen kanunlara yönelik istatistik, bu savı, yasama faaliyetleri yönüyle doğrular niteliktedir. Günümüze değin toplam dokuz adet AB Uyum Yasa Paketi TBMM'den geçirilmiş olup, bunlardan ilk üçü 57. Hükümet (DSP - MHP - ANAP) dönemine aittir.²⁴ İzleyen beş uyum paketi 2003 başı ile 2004 ortası dönemde çıkarılmıştır.²⁵ Toplumda geniş şekilde tartışılan Vakıflar Kanunu,

¹⁷ Official Journal, L.145/40, 19.5.2003: 2003/398/EC no'lu Konsey Kararı: Council Decision of 19 May 2003 on the principles, priorities, intermediate objectives and conditions contained in the Accession Partnership with Turkey.

¹⁸ Resmi Gazete: 24.7.2003 tarih, 25178 mükerrer sayı. "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı"

¹⁹ Commission of the European Communities, SEC (2004) 1291, 2004 Regular report on Turkey's Progress towards accession, Brussels, 6.10.2004.

²⁰ Presidency Conclusions, Brussels, 16-17 December 2004.

²¹ Commission of the European Communities, SEC (2005) 1426, Turkey 2005 Progress Report, Brussels, 9.11.2005

²² Council Decisions on the Principles, Priorities, and Conditions contained in the Accession Partnership with Turkey, Brussels, November 2005.

²³ Commission of the European Communities, 2005 Enlargement Strategy Paper, COM (2005) 561, Brussels, 9 November 2005.

²⁴ Birinci Uyum Paketi (Kanun No:4744, RG gün 19.2.2002, sayı 24676), İkinci Uyum Paketi (Kanun No: 4748, RG gün 9.4.2002, sayı 24721), Üçüncü Uyum Paketi (Kanun No: 4771, RG gün 9.8.2002, sayı 24841).

²⁵ Dördüncü Uyum Paketi (Kanun No:4778, RG gün 11.1.2003, sayı 24990), Beşinci Uyum Paketi (Kanun No: 4793, RG gün 4.2.2003, sayı 25914), Altıncı Uyum Paketi (Kanun No: 4928, RG gün 19.7.2003, sayı 25173), Yedinci Uyum Paketi (Kanun No:4963, RG gün 7.8.2003, sayı 25192), Sekizinci Uyum Paketi (Kanun No: 5218, RG gün 21.7.2004, sayı 25529).

Özel Öğretim Kurumları Kanunu gibi düzenlemeleri de içinde barındıran Dokuzuncu Paket ise 12.4.2006 tarihinde düzenlenen bir basın toplantısı ile kamuoyuna duyurulmuş, dönemin Cumhurbaşkanı'nın yeniden görüşülmek üzere TBMM'ye iade ettiği düzenlemeler de dahil olmak üzere, Paket'le ilgili yasama süreci tamamlanmıştır.

Özellikle TÜSİAD tarafından AB Projesi'ni "ihmal etmekle" suçlanan 60. Hükümet, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 14 Mart 2008 tarihinde AKP hakkında kapatma davasının açılmasının ardından, yeniden AB gündemli çalışmalara dönüş yapmış görünmektedir.

Görüldüğü gibi, Menderes - İnönü - Demirel - Özal - Çiller - Karayalçın - Ecevit ve Erdoğan gibi birbirlerinden önemli ölçüde farklı siyasal çizgileri temsil eden liderlerin, AB süreci altında imzaları bulunmaktadır. Bu durumun, AB üyeliğine yönelik güncel bir ulusal oydaşmayı temsil edip etmediği tartışma konusudur. Özellikle kamuoyu yoklamalarında "AB üyeliğini destekleyenler" oranının giderek düşmekte olması, tartışmanın düzeyini yükseltmektedir.

Kapitalizmin dönüşümüne koşut olarak AB bütünleşmesinin siyasal - ekonomik hedeflerinin değişmiş olması, siyasal partilerin AB sürecine yönelik yukarıda özetlenen geçmiş çalışmaları kanıt gösterilerek bu alanda bir "siyasal irade ortaklığı" bulunduğu ileri sürülmesini temelsiz bırakmaktadır. Başka bir deyişle, Keynesci Refah Devleti'nin AET'si ile küresel kapitalist dönemin AB'si arasında esaslı farklar bulunmakta olup, bu durum eklemleme sürecindeki çevre ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Belirtilen sav, Türkiye'nin aday ülke konumunda yaşadığı gelişmelerle somutlanabilir bir nitelik taşımaktadır.

2004 Konsey Kararı: "AB'nin Yeni Yıldızı Türkiye"

Türkiye ile AB arasında inişli - çıkışlı bir yönelim izleyen müzakerelere esas oluşturan belgelerin başlangıcı, 16-17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi'dir. Sözü edilen belge, AB-Türkiye ilişkilerinin genel çerçevesini çizen, stratejik bir belge niteliğindedir.²⁶

Genel olarak, Konsey Kararı'nın, 17-23. maddeleri Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeler içermekte olup, stratejik belirlemeler, 23. madde kapsamında yer almaktadır.

---

²⁶ Presidency Conclusions, Brussels, 16 – 17 December 2004

17. maddede, “Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi durumunda, Avrupa Birliğinin gecikmesizin Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatacağı” ifade edilmektedir. 18. maddede; “siyasi reform sürecinin geri dönülmezliğinin temin edilmesi ve bu sürecin, özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına saygı gösterilmesi bağlamında tam, etkili ve kapsamlı şekilde uygulanmasının sağlanması için, Komisyon söz konusu süreci yakından izlemeye devam edecektir” ifadesi ile bir kez daha siyasal reform alanına vurgu yapılmaktadır.

Özellikle Konsey Kararı’nın 19. maddesinin “Zirve, Türkiye’nin, Ankara Anlaşmasının, 10 yeni AB üyesi ülkenin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşılamıştır. Bu çerçevede, Türkiye’nin, “Türk Hükümeti, katılım müzakerelerinin fiilen başlamasından önce ve Avrupa Birliğinin mevcut üyelerini dikkate alarak, gerekli uyarlamalar üzerinde mutabakata varılması ve bunların tamamlanmasını müteakip, Ankara Anlaşmasının uyarlanmasına ilişkin Protokolü imzalamaya hazır olduğunu teyit eder” şeklindeki deklarasyonunu memnuniyetle karşılamıştır” şeklinde belirtilen içeriği, Rum bandıralı gemilere Türk limanlarının açılması bağlamında AB – Türkiye arasındaki ilişkilerde sürekli bir tansiyon yaratmaktadır.

Konsey Kararı’nın 20. maddesinde uluslararası alandaki anlaşmazlıklar konusu ele alınarak, katılım sürecine etkisi bulunan mevcut uyuşmazlıkların, gerektiğinde çözüm için Uluslararası Adalet Divanı’na götürülmesi karara bağlanmıştır.

Karar’ın 22. maddesi uyarınca, 3 Ekim 2005 tarihi itibarıyla müzakereler açılacaktır. Zirve, Komisyonu, 23. paragrafta belirtilen hususlar temelinde, Türkiye ile yürütülecek müzakerelerin çerçevesine ilişkin bir öneri hazırlayarak Konseye sunmaya davet etmiştir.

Konsey Kararı’nın “müzakerelerin çerçevesi” başlıklı 23. maddesi, müzakere sürecinin öncüllerinden çok farklı olacağını açıkça göstermektedir. Bu yaklaşımın meşruiyet temelini, Karar, “*beşinci genişleme sürecinin deneyimleri ve gelişmekte olan müktesebat*” olarak tanımlamaktadır. Buna göre;

- Müzakereler bir dizi fasıla bölünecektir. Konsey, her bir müzakere başlığının geçici olarak kapatılması ve gerektiğinde açılması için gerekli performans kriterlerini belirleyecektir. Bu kriterler, ilgili müzakere başlığına bağlı olarak, müktesebata uyum

sağlanmasına, müktesebatın tatmin edici bir seviyede uygulanmasına ve Avrupa Birliği ile akdi ilişkilerden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin olacaktır.

- Kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar ve tarım alanında uzun geçiş süreleri, derogasyonlar ve özgün düzenlemeler veya daimi koruma tedbirleri getirilebilecektir.
- Kişilerin serbest dolaşımının nihai olarak gerçekleştirilmesine ilişkin karar alma sürecinde, her bir üye devlete azami rol verilecektir.
- Müzakereler, bu konuda gerek duyulabilecek mali reformlarla birlikte ve ancak 2014'ten sonraki dönemi kapsayacak Mali Çerçeve'nin oluşturulmasından sonra tamamlanabilecektir.
- Müzakereler, ortak hedefi katılım olmakla birlikte, sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreç olacaktır.
- Aday ülke üyelik yükümlülüklerinin tümünü üstlenebilecek durumda olmazsa, Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla demirlenmesi sağlanacaktır.
- Birliğin temelini oluşturan ilkelerin bir aday ülkede ciddi ve devamlı bir biçimde ihlal edilmesi halinde, üye devletlerin üçte biri ya da Komisyon tarafından müzakerelerin askıya alınması tavsiye edilebilir, Konsey nitelikli çoğunlukla buna karar verir.

Müzakerelerin açılmasına yönelik 17 Aralık 2004 tarihli Konsey Kararı'nın özellikle "aday ülke üyelik yükümlülüklerinin tümünü üstlenebilecek durumda olmazsa, Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla demirlenmesi sağlanacaktır" hükmü, Türkiye için özel statülü üyelik yolunu 2004 yılında işaret etmektedir. Ayrıca üç alana kalıcı derogasyon getirilmesi ve Kıbrıs alanındaki gelişmeler, ileride Müzakere Çerçeve Belgesine de yansıtılacak olan ve Türkiye'nin önüne her dönem sorun olarak çıkartılacak belirlemeler olarak dikkat çekmektedir.

Aralık 2004 tarihli Konsey Kararı'nın yukarıda verilen içeriği iç politika alanına bir "zafer belgesi" olarak sunulurken,²⁷ eş zamanlı

²⁷ www.milliyet.com.tr/arşiv/18.12.2004: Toplantı'dan Ankara'ya dönüşünde dönemin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Esenboğa'dan Ankara'ya konvoylar eşliğinde girmiş, "AB Fatihî Sayın Başbakanımız Hoşgeldiniz", "AB'nin Yeni Yıldızı" dövizleri altında Kızılay'da kurulan kürsüde konuşan Recep Tayyip Erdoğan şunları söylemiştir: "Eğer sizlerin bize verdiği güç olmasaydı bunu başaramazdık. Yürüyün dediniz, yürüdük ve inandık, çalıştık, hamdolsun sonunda sizlerle birlikte başardık. Bundan sonra şüphesiz ki önümüzde uzun, zorlu yollar var. Ama şunu unutmayın ki, Türkiye asıl önemli olan kavşağı dönmüştür."

olarak, Dışişleri Bakanlığı'nda Konsey Kararı'nın "kabul edilemez" bulunan içeriğine karşı bir nota hazırlığı sürdürülmekteydi. Bu kapsamda 23 Aralık 2004 tarihinde AB Konsey Başkanlığı'na verilen nota²⁸ şöyle son bulmaktadır:

"Türkiye'nin, Türk vatandaşlarının serbest dolaşımlarının, tarım ve yapısal fonlarda yapılabilecek zaman ve kapsam açısından sınırlı olmayan kısıtlamaların Türkiye ile yapılacak üyelik müzakerelerinin bir parametresi olmasını ön gören 17 Aralık 2004 tarihli AB Konseyi sonuç belgesinin 23. paragrafının ilgili bölümlerini kabul etmesi beklenmemelidir."

Türkiye'nin Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile 18 Aralık 2004 günü kutladığı Konsey Kararı için 5 gün sonra, 23 Aralık 2004 tarihinde Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla nota vermesi, Türkiye'nin AB sürecinde "tarihe düşülen not" niteliğindedir. Bu noktada yaşanan çelişkiden öte, aynı içeriğin Müzakere Çerçeve Belgesine de taşınması, ülke açısından asıl önemli gelişmeye işaret etmektedir.

Müzakere Çerçeve Belgesi'nin "Güçlü Bağı"

Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB), Avrupa Birliği'nin aday ülke ile yürüteceği müzakerelerin yol haritasını oluşturan, müzakerelere ilişkin ilke, esas ve usulleri ortaya koyan teknik bir belgedir.

AB Zirve'si, yukarıda sözü edilen 16-17 Aralık 2004 tarihli toplantısında Konsey'den, bir Müzakere Çerçeve Belgesi üzerinde anlaşılmasını talep etmiştir. Bu bağlamda Konsey, Komisyonun önerisini esas alarak Müzakere Çerçeve Belgesi (MÇB) oluşturmuştur.

Avrupa Birliği'nin Türkiye ile müzakerelerin başlamasına ilişkin 3 Ekim 2005 tarihli Hükümetlerarası Konferans, Luxemburg'da AB tarafından yapılan bir açış bildirgesi ile başlamıştır.²⁹

Açış Bildirgesi'nin 4. paragrafında, 16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve'nin Sonuç Bildirgesi'ne atıf yapılarak, Ankara Anlaşmasının

²⁸ Notanın tam metni için bkz: Gökhan, Günaydın, *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye, Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, Ekim 2006, Ek Cilt 1 – "Belgeler", "Müzakerelerin Açılmasına Yönelik Konsey Kararı."

²⁹ AB'nin yerleşik uygulamalarına göre, Avrupa Birliği'nin aday ülke ile yürüteceği müzakerelerin yol haritasını oluşturan MÇB, Hükümetlerarası Konferans'tan çok önce hazırlanarak aday ülkeye teslim edilir. Buna karşılık, MÇB üzerinde Daimi Delegeler Komitesi'nde (COROPER) başlayıp AB Dışişleri Komisyonu'nda devam eden tartışmalar, dönem başkanı İngiltere'nin saatini 23:58'de durdurması nedeniyle, "AB saati ile geceyarısından önce", 3 Ekim günü imza aşamasına geçilebilmiştir.

uyarlanmasına ilişkin Protokolün imzalandığı, Türkiye'nin 29 Temmuz 2005 tarihli Deklarasyonuna cevaben, Avrupa Topluluğunun ve üye devletlerinin pozisyonu 21 Eylül 2005 tarihli Deklarasyonda³⁰ ortaya koyduğu ifade edilmektedir.

Bildirge'de 1998 yılından bu yana ortaya konulan İlerleme Raporları ile Kopenhag kriterleri ışığındaki gelişmenin ve müktesebatın kabul edilme ve uygulanma derecesinin ölçüldüğü ifade edildikten sonra; müzakerelerin açılmasından sonra meydana gelecek gelişmeler de dahil olmak üzere müktesebatın tamamen üstlenilmesi zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır.

Hükümetlerarası Konferans'ta kabul edilen Müzakere Çerçeve Belgesi,³¹ Türkiye'nin AB ile yürüteceği müzakerelere ilişkin ilke, esas ve usulleri ortaya koymaktadır.

MÇB'nin "Müzakerelere İlişkin İlkeler" bölümünde; müzakerelerin ortak hedefi üyelik olarak gösterilmekle birlikte, müzakerelerin, sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Bu kapsamda, belki de Belge'nin en stratejik söylemi yer almaktadır; "Birliğin absorbe etme (sindirme – hazmetme) kapasitesi de dahil, tüm Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenecek durumda olmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanmalıdır" (Madde 2). Komisyon, birliğin hazmetme kapasitesini Ekim 2004 tarihli Türkiye'nin Üyelik Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar Hakkında Raporda (Etki Raporu) ortaya konan tüm konuları kapsayacak şekilde izler (Madde 3). Müzakere sürecinde Türkiye'nin Birliğin temel ilkelerine yönelik sürekli ve ciddi ihlali söz konusu olursa, Komisyon veya üye devletlerin üçte birinin isteğiyle, Konsey'de nitelikli çoğunlukla verilecek bir kararla müzakereler askıya alınabilir (Madde 5). Türkiye, Kıbrıs Cumhuriyeti ile ilişkileri normalleştirip, Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini (AB-Türkiye Gümrük Birliği dahil) yerine getirecektir (Madde 6). Katılım sürecinde, Türkiye, üçüncü ülkelere karşı uyguladığı politi-

---

³⁰ Declaration by the European Community and its member states in response to the declaration by Turkey by the time of signature of the Additional Protocol to the Ankara Agreement, 21 September 2005, UK presidency of the EU.

³¹ MÇB'nin tam metni için bkz: Gökhan, Günaydın, *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye, Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, Ekim 2006, Ek Cilt 1 – "Belgeler", "Müzakere Çerçeve Belgesi".

kaları ve uluslararası kuruluşlardaki tutumlarını Birlik ve üye devletler tarafından kabul edilen politikalar ve tutumlar ile aşamalı olarak uyumlaştıracaktır (Madde 7). Türkiye, diğer katılım müzakerelerinin sonuçlarını, Birliğe katıldığı tarihteki mevcut halleriyle kabul etmek zorundadır (Madde 9).

MÇB'nin "Müzakerelerin Esası" bölümünde; Türkiye'nin süre ve kapsam bakımından sınırlı olması ve müktesebatın uygulanması için açıkça belirlenmiş aşamaları içeren bir planla desteklenmesi kaydıyla geçiş düzenlemesi isteyebileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, iç pazarın genişletilmesiyle bağlantılı alanlarda düzenleyici tedbirler hızlı bir biçimde uygulanmaya konmalı ve geçiş süreleri kısa ve az olmalıdır. Ayrıca geçiş düzenlemeleri Birliğin kurallarına ve politikalarına değişiklik getirmemeli, bunların düzgün işleyişini aksatmamalı ve rekabetin önemli ölçüde bozulmasına neden olmamalıdır. MÇB'ne göre Birlik; *uzun geçiş süreleri, derogasyonlar, spesifik düzenlemeler veya daimi korunma hükümleri öngörebilir*. Komisyon, gerektiğinde bu hükümleri, *kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım* gibi alanlarda hazırlayacağı önerilere dahil eder. Ayrıca, kişilerin serbest dolaşımının nihai olarak gerçekleştirilmesine ilişkin karar alma süreci, üye devletlere azami rol verilmesine imkan sağlamalıdır. Geçiş düzenlemeleri veya korunma hükümleri, rekabete ve iç pazarın işleyişine olan etkilerine göre gözden geçirilmelidir (Madde 12).

Türkiye için hazırlanan MÇB, görüldüğü gibi, Türkiye'nin 23 Aralık 2004 tarihinde nota vererek "kabul edilemez" bulduğu kararlara, birliğin hazmetme kapasitesini de eklemektedir. MÇB, Türkiye'nin AB ile yürüteceği müzakerelerin kural ve koşullarını belirlemesi açısından, büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin Olası Üyeliliğinin Referandumla Engellenmesi

Müzakere Çerçeve Belgesi, Türkiye'nin AB müzakerelerini toplam 33 dosya halinde yürütmesini öngörmektedir. Tarama süreçleri sonrasında başlayan özlü müzakerelerde, sözü edilen 33 dosyadan 8'i³² açılmış olup bunlardan yalnızca Bilim ve Araştırma dosyası geçici olarak kapatılmıştır.

MÇB'de öngörüldüğü üzere birçok dosyaya açılış kriteri konulmuş olup, dosyalar askıda bekletilmektedir. Bu kapsamda, örneğin Tarım ve

³² Bilim ve Araştırma, İşletmeler ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Tüketicinin ve Sağlıkının Korunması, Trans Avrupa Şebekeleri, Fikri Mülkiyet Hakları, Şirketler Hukuku.

Kırsal Kalkınma dosyasının 6 açılış kriterinden birincisi, Türkiye'nin Ek Protokol'ün varlığına rağmen Kıbrıs bandıralı deniz ve hava taşıtlarının deniz ve hava limanlarına girişine izin vermemesidir.

Bu gelişmelerle Türkiye'nin AB süreci fiilen askıda bir görünüm sergilemesine rağmen, MÇB'nin "müzakereler sonucu önceden garanti edilemeyen açık uçlu bir süreçtir" belirlemesi de dayanak yapılarak, Türkiye'nin tam üyeliğe yönelik müzakere yürütmesini engelleme çabalarını uzun süredir devam ettirmektedir.

Bu kapsamda öncelikle Fransa'da Türkiye'nin AB üyeliği için doğrudan referandum öngören Anayasa değişikliği Senato Genel Kurulu gündeminde bulunmaktadır. Gündemde daha yumuşatılmış bir başka madde ise, AB'nin nüfusunun % 5'inden fazla nüfusa sahip ülkelerin tam üyeliği için referandum şartının devam etmesini öngörüyor. Bu alandaki son seçenek ise, AB'nin gelecekteki genişlemesi konusunda referanduma başvurulup başvurulmaması yetkisinin Cumhurbaşkanı'na tanınması yönünde.

Sertlik dereceleri farklı olmakla birlikte, her üç seçeneğin de, daha önce hiçbir ülkeye uygulanmamış olan "üyelik – referandum" ilişkisinin Türkiye için hazırlanmasına yönelik olduğu ortadadır.

Özellikle, doğrudan referandum önerisine karşı çıkan Fransa'nın Avrupa İşlerinden Sorumlu Bakanı Jean Pierre Jouyet'in sözleri, soruna Fransa yönetiminin bakış açısını olanca açıklığı ile ortaya koymaktadır; "Parlamento alacağı kararda egemen ve özgür. Ancak bu değişikliğin kabul edilmesi, özellikle ekonomik alanda Türkiye ile ilişkilerde düşündüğümüzden daha fazla ciddi kırılma yaratma riski taşımaktadır. Bu tür bir karar Avrupa savunması alanına da olumsuz etkiler yaratacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin Akdeniz İçin Birlik Projesi'nde yer almasını istiyorsak, akıl üstün gelmeli ve bu değişiklik maddesi ortadan kalkmalıdır."

Bu alanda Fransa Parlamentosu'nun kararı henüz ortaya çıkmamıştır. Ancak şu görülmektedir ki, sert ya da görece yumuşak bir referandum seçeneği, kullanma gereksiniminin doğması olasılığına karşı Anayasal bir yöntem niteliğine dönüştürülmekle birlikte, asıl hedef Türkiye'yi Akdeniz Birliği Projesi'ne yönlendirmektir.

Uzun İnce Yol'un "Akdeniz Ortaklığı"na Dönüşümü

Akdeniz Birliği Projesi, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ve yakın çevresi tarafından geliştirilerek tartışmaya açılmış bir kavramdır. AB içinde özellikle Almanya – Fransa arasında süren liderlik mücadelesi

kapsamında, Almanya'nın Merkezi - Doğu Avrupa ülkeleri ve Balkanlar üzerindeki etkinliğine karşın, Fransa'nın Akdeniz'deki geleneksel nüfuzunu³³ öne çıkarmaya yönelik olarak geliştirilen ve bu arada Türkiye için AB üyeliği yolunu kapatarak Akdeniz Ortaklığı yolunu açmayı hedefleyen Proje, hızla ve hararetle yürüyen tartışmalar kapsamında önemli ölçüde değiştirilmiş, kimi AB kökenli uzmana göre "sulandırılmıştır".

Sarkozy, Fransa'nın başlayacak olan AB dönem başkanlığında en önemli proje olarak planladığı Akdeniz Birliği'nin iki yıl süreyle başkanlığını yapmayı talep etmişti. Sarkozy böylece AB'nin Akdeniz'e kıyısı olan ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve Ortadoğu'nun Akdeniz ülkelerinin oluşturduğu Birliğin Başkanı sıfatı ile dünya yönetiminde Fransa'nın ve kendisinin rolünü ve etkinliğini artırmayı planlıyordu. Ayrıca, ABD ile ittifak halinde, Akdeniz'deki Rus ve Çin etkinliğinin kırılması da, Sarkozy Proje'sinin hedefleri arasındadır.

Akdeniz Birliği Projesi, Sarkozy'nin hem seçim çalışmaları sırasında ve hem de izleyen yönetim döneminde Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığı, bu nedenle de AB üyesi olmasının doğru olmayacağı yolundaki politikaları ile birlikte değerlendirildiğinde, yukarıdaki temel amacın yanında, başkaca yan amaçlar da taşıyan bir Proje olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda, Merkel yönetimindeki Almanya'nın da desteklediği, tam üyelik olmadan farklı formüllerle Türkiye'nin AB çerperinde tutulma çabaları, Akdeniz Birliği Projesi'nde somutlanmaktadır. Nitekim Türkiye, Sarkozy tarafından ortaya atıldığı günden bu yana Proje'ye mesafeli davranmakta ve çekinceli tavrını sürdürmektedir. Bu tavrı aşmak için Türkiye'de görüşmelerde bulunan Fransa'nın Avrupa İşlerinden sorumlu Bakan'ı Jean Pierre Jouyet, '300'den fazla Fransız şirketinin Türkiye'de yatırımı bulunduğunu, Fransa'nın Türkiye'de yatırımı bulunan ülkeler arasında üçüncü sırada bulunduğunu, Fransa'nın Türkiye ile yakın ilişkilerini korumak istediğini' ifade ederek, Akdeniz Birliği Projesi'nin Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ikame ya da alternatif yaratma amacını taşımadığını ileri sürmektedir.

Ancak AB içindeki dengeler, Sarkozy Planı'nın tam olarak yaşama geçirilmesine engel olmuştur. Her ne kadar Sarkozy Planı'nın meşruiyet temelini "Akdeniz'e sırtını dönmüş bir Avrupa düşünü-

---

³³ General De Gaulle, "Avrupa'ya yönelik eğilimleri olsa da, Fransa'nın gücünü Akdeniz'deki nüfuzu belirler" görüşünü sık sık tekrarlaması ile de meşhurdur.

lemez” olarak açıklasa da, Berlin Paris’in kendisine karşı etkinlik arayışı içinde olduğu refleksi ile Plan’a muhalefet etmiştir. Angela Merkel’e göre; “başka nedenlerin yanı sıra, Bu Sarkozy Projesi, yüzünü daha çok Doğu’ya dönmüş olan Kuzey Avrupa ile Mağrip ve Maş- rık ile ilişkilerle ilgilenen Güney Avrupa arasında bir nevi işbölümü gerçekleştirme suretiyle, Avrupa Birliği’nin birleşmesini daha fazla engellemektedir”.³⁴ Bu kapsamda Almanya, tam olarak engelleyeme- se de, Proje’yi Sarkozy etkisinden olabildiğince arındırmaya gayret etmiştir.

Bu çerçevede, öncelikle Sarkozy’nin iki yıllık Başkanlık talebi kabul edilmemiş, sınırlı olması önerilen üye sayısı artırılmış, Fransa’nın Akdeniz’deki çıkarlarını koruyacak projeler için düşünülen özerk fon yönetimi reddedilerek fon kullanımında yine tüm üyelerin onayı aran- mış ve nihayet “Akdeniz Birliği” adı, AB’ye ikame / alternatif görüntü- süünün silinmesi için “Akdeniz İçin Birlik”e dönüştürülmüştür.

Bu doğrultuda Proje Avrupa Konseyi’nin 13-14 Mart 2008 tarih- li toplantısında ilkeleri kararlaştırarak modalitesini kesinleştirmek için Avrupa Komisyonu’na havale edilmiştir. İzleyen süreçte Avrupa Komisyonu’nun 20 Mayıs 2008 tarihinde açıkladığı Barselona Süre- ci: Akdeniz İçin Birlik Proje Taslağı,³⁵ Avrupa Parlamentosu’nda 562 evet, 50 hayır ve 30 çekimser oyla kabul edilmiştir.

Temel olarak, bu alanda 1995 yılından bu yana yürürlükte olan ve 39 Hükümet ile 750 milyondan fazla kişiyi kapsamına alan ve o tarihten bu yana Topluluk bütçesinden 16 milyar euro dolayında tahsi- sat sağlanan Barselona Süreci’nin varlığına karşın, Akdeniz İçin Bir- lik Projesi her ne kadar bu çalışmaların tamamlayıcısı olarak tanıtılsa da, örtük olarak Komşuluk Politikası’nın çizdiği yetersiz çerçeve ile Akdeniz Bölgesi sorunlarının çözülemeyeceği ima edilmektedir. Tas- lak metne göre, yeni insiyatifin hedefi çoktarafli ilişkilerin çerçevesini daha da geliştirmek, çalışma yöntemlerini kuvvetlendirmek, işbirliği olanaklarını artırmaktır.

28 Mart 2008 tarihinde Atina’da gerçekleştirilen Avrupa - Akde- niz Parlamenterler Asamblesi’nde (EMPA: Euro-Med Parliamentary Assembly) görüşülen çoktarafli Birlik’in ortakları olarak tüm üye ülke- ler, Barselona sürecinin üye ve gözlemcileri (Moritanya, Fas, Cezayir,

³⁴ Didier, Billion, AB Haber, 21.3.2008.

³⁵ “Barselona Process: Union for the Mediterranean”, http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/com08_319_en.pdf

Tunus, Libya, Mısır, Ürdün, Filistin Otoritesi, İsrail, Lübnan, Suriye, Türkiye ve Arnavutluk) ile Akdeniz'e kıyısı bulunan diğer ülkeler (Hırvatistan, Bosna Hersek, Karadağ ve Monaco) belirlenmişlerdir.

Avrupa Parlamentosu Sosyal Demokratlar Grubu üyesi Kader Arif'in tanımlamasıyla artık bir Fransız Projesi olmayan, bir Avrupa Projesi'ne dönüşen³⁶ "Akdeniz İçin Birlik" Projesi'nin amacı AB'nin Akdeniz'deki komşuları ile ilişkilerindeki politik düzeyi geliştirmek, çoktarafli ilişkilerde işbirliğini yeniden dengelemek ve sağlamak, bölgede yaşayan insanlara uygun bölgesel – alt bölgesel projelerle ilişkileri daha sağlam ve görünür bir temele oturtmaktır. Bu amaçla bir daimi sekreterlik ve AB – Akdeniz ülkeleri temsilcilerinden oluşan bir Komite oluşturulacaktır. Bölgenin stratejik önemi bağlamında, politik ve ekonomik konularda projeler de gerçekleştirecektir. Kalkınma teşvik edilecek, istihdam, bölgesel farklılıklar ve ekonomik bütünleşme alanında enerji, enerji güvenliği, çevre, sivil savunma ve ulaşım da dahil olmak üzere çalışmalar gerçekleştirilecektir. Projeler için gerekli fonlar özel sektör katılımcıları, AB-Akdeniz ülkeleri arasındaki ikili işbirlikleri, Akdeniz bileşenlerinin katkıları, uluslararası finansal kurumlar, bölgesel bankalar ve diğer fonlar ile Avrupa Komşuluk Politikası Aracı (ENPI:European Neighbourhood Policy Instrument)³⁷ tarafından sağlanacaktır.

Ayrıca, kurulacak bir eş başkanlık sistemi ile çalışmaların daha da etkinleştirilmesi amaçlanmaktadır. Sözü edilen konular Paris'te 13 Temmuz 2008 tarihinde yapılacak AB Zirvesi'nde olgunlaştırılacaktır. Toplantıya davet edilen liderler, ertesi gün, 14 Temmuz 2008 tarihinde yapılacak "Avrupa – Akdeniz Bastille Günü" askeri geçidinin de izleyicisi olacaklardır...

Fransa, 13 Temmuz'da gerçekleştirilecek Zirve'ye üst düzeyde ve tam katılım için önemli diplomatik çaba sarfetmektedir.³⁸ Buna karşı-

³⁶ AB Haber, 11 Haziran 2008

³⁷ a.k. AB Komisyonu'nun 2000 -2006 döneminde 8 Barselona Süreci ortak ülkesine 4.6 milyar euro kaynak aktardığı, 2007 ENPI Programı'nda ise 10 ortak ülke için 1.3 milyar euro kullanıldığı belirtilmektedir. Filistin Otoritesi'ne ise MEDA ve ENPI araçlarıyla Barış Süreci, Sosyal Hizmetler, İnsani Yardım ve Gıda Yardımı - Gıda Güvenliği bütçe kalemlerinden 2000-2007 yıllarında toplam 2.4 milyar euro yardım yapılmaktadır. 2007 yılı yardımı 955 milyon euro'ya ulaşmıştır.

³⁸ Bu kapsamda Mayıs Ayı içinde Fransa'nın Avrupa İşlerinden sorumlu Bakan'ı Jean Pierre Jouyet Türkiye'de görüşmelerde bulundu, Fransa Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner Cezayir'i ikna için bu ülkeyi ziyaret etti, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ı Cham Elysees'de ağırladı. Ayrıca Sarkozy, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek aracılığıyla da temaslarda bulunmaktadır.

lık Suriye ve Libya, Proje ile İsrail konusunda bir normalizasyon havası yaratılmasından hoşnut olmadıklarını dile getirmektedirler. Türkiye ise AB alternatifi olarak sunulan Birlik Projesi'ne mesafeli bir tutum sergilemektedir.³⁹ Fransa'nın bu tutumu aşmak için yeni çalışmalar içinde olduğu da bilinmektedir.⁴⁰

SONUÇ

Avrupa bütünleşmesi, kapitalist dünyanın dönemsel özelliklerine uygun bir dönüşüm göstermiştir. Bu çerçevede, İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında ikili dünya yapısına uygun bir politik – iktisadi zemin üzerinde gelişen Avrupa Ekonomik Topluluğu; sosyalist kampın dünya için alternatif olma özelliğinin zayıflamasıyla, Avrupa Projesini bu yeni yapıya uyarlı olacak şekilde dönüştürmüştür.

Berlin duvarının yıkılmasına kadar merkezi Avrupa'nın bütünleştirilmesi ve malların, hizmetlerin, sermayenin ve işgücünün serbest dolaştığı bir ekonomik alan oluşturulması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, SSCB'yi çevreleyen *cordon sanitaire*'in bir yapı taşı olarak AET'de sosyal devlet uygulamaları adeta zorunlu olarak gündeme gelmiştir. Bu dönemde Avrupa işçi sınıfı fordist üretim tarzının sağladığı ürünlerin ve refah düzeyinin talepkarı konumunu geliştirmiş, yabancı işçiler ile yaratılan kademelenme ilişkisi ise bir sınıf içi çelişki konumuna yükselemeden süregelmiştir. Avrupa'da küçük köylülüğün 1960'lı yılların ikinci yarısında başlayan tasfiyesi ise, işgücü transferinin sorunsuz işlediği bir iktisadi yapı içinde etkin bir muhalefet ile karşılaşmadan tamamlanmıştır.

İki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçiş, Avrupa'da Maastriht ile karşılık bulmuştur. Amsterdam, Nice ve (Avrupa Anayasası kazası bir tarafa bırakıldığında) nihayet Lizbon kurucu anlaşmaları ile son şeklinin verilmesi planlanan yeni Avrupa, artık ekonomik bütünleşmeden öte bir siyasi planı anlatmaktadır. Hükümetlerarası düzeyde

³⁹ 13 Haziran 2008 tarihinde Ajanslardan geçen habere göre, Akdeniz Birliği için Türkiye'nin tutumu sorulan Dışişleri Bakanı Babacan; "Akdeniz İçin Birlik nedir? Henüz ortaya çıkmış değil. Projeye ilgili elimizde somut dökümanlar yok. Henüz katılmaya bile karar vermiş değiliz. Eğer katılmaya karar verirsek, katılma seviyemiz ikinci bir karar olacak" demektedir.

⁴⁰ Milliyet Gazetesi'nin 31.5.2008 tarihli sayısında Fransa'da yayımlanan haftalık L'Express dergisinden aktardığı haberde, Sarkozy'nin AB'ye üyeliğine yönelik koyduğu rezervler nedeniyle sıkıntı duyan Ankara'nın Akdeniz Zirvesi'ne burun kıvrma ihtimalinin bulunduğu ve Elysee Sarayı'nın artık bundan kaygı duymaya başladığını, buna karşılık Zirve'de Türkiye'nin hazır bulunacağına Fransız makamlarınca tahmin edildiği duyurulmaktadır.

de olsa ortak dış politika ve güvenlik ile adalet ve işçilerinde işbirliğinin kararlaştırılması, bir Avrupa Başkanı ve Avrupa Dışişleri Bakanı yaratılması, bu politik birliğin ordusu ve kapitalist üretim tarzı ile dünya güç odağı niteliğine dönüşme çabalarını somutlaştırmaktadır.

Eşzamanlı olarak, dünyada artan *antogonizma*, Avrupa çelişkisini de daha görünür bir yapıya taşımıştır. Neoliberal iktisadi yapı içinde post fordist üretim koşullarına yönelen Avrupa sanayii, özellikle ucuz işgücünden yararlanmanın kapitalist rekabet için yaşamsal önemini fark etmiştir. Bu durum, öncelikle Avrupa'nın genişleme politikalarının özünü değiştirmiş, MDAÜ'ne yönelim özenle kurgulanan *a la carte* Avrupa'nın doğasına uygun olarak seçilen ülkeleri Avrupa periferisine ekleme biçiminde geliştirmiştir.

Bu yeni dönem, konjonktürel olarak Avrupa'ya, piyasacı ve kapitalist özünü daha rahat uygulama olanağı da sağlamıştır. Avrupa sermayesi fabrikaları MDAÜ'ne taşıyarak ucuz işçiliğin sağladığı artık değerden yararlanırken, merkezi Avrupa'da işsizlik % 10'lar düzeyine taşınmıştır. Sosyal devlet uygulamalarının giderek ortadan kaldırıldığı bu dönem, Avrupa'da sınıf çelişkisini uzun bir ara dönemden sonra yeniden "uzlaşmaz" boyuta doğru taşımaya başlamıştır.

Hem merkezin kendi içinde hem de merkezle çevre arasında giderek derinleşen bu çelişki, Avrupa Projesi'nin halktan kopuşunun resmi haline gelmiştir. Öyle ki, Avrupa Anayasa'sının Hollanda ve Fransa, Lizbon Anlaşması'nın ise İrlanda'da halklarıyla reddedilmesinde örneklendiği üzere, Avrupa'da halka sorulan her soru "hayır" ile yanıtlanmaya başlanılmıştır.

Bu durum, Avrupa elitinde, "Avrupa Projesi'ni halka sormak zaman kaybıdır" düşüncesinin giderek yaygınlaşmasına ve "halkın büyük Avrupa düşünüyü anlayamadığı" kanısının yerleşmesine neden olmuştur.

Oysa Avrupa halkları, kurgulanan neoliberal yapının kendi aleyhlerine gelişen kapitalist doğasının farkına vardıkça, Avrupa Projesi diye karşılıklarına konan şeyin kendi yararlarına olmadığını anlamaya başlamışlar ve buna uygun bir tavır geliştirmişlerdir. Berlin'de yaşayan bir Türk işçisinin, Alman sanayiinin Polonya – Slovakya gibi ülkelere taşınması sonrasında yaşadığı işsizliği "Berlin duvarı bizim başımıza yıkıldı" olarak tanımlaması, sıradan Avrupa insanının ve özellikle emek kesiminin süreçte yaşadığı farkındalığa işaret etmektedir.

Türkiye, 1963 yılında imzaladığı Ankara Anlaşması ile Avrupa bütünleşmesine katılma iradesini ortaya koymuş bir ülkedir. Süreç içinde Katma Protokol imzalanmış, AET / AB'ye üye olmadan Gümrük Birliği Anlaşması'nı imzalamış iki ülkeden birisi olunmuş (diğeri Malta), 3 Ekim 2005 tarihli Müzakere Çerçeve Belgesi sonrası ise AB müktesebatını üstlenme çalışmalarına başlanmıştır.

Bu durum, Türkiye siyasetinde sıklıkla belirtildiği gibi, “AB'ye yönelik 45 yıllık kesintisiz siyasal irade varlığı” olarak tanımlanabilir mi? Yukarıda da tanımlanmaya çalışılan AB dönüşümü düşünüldüğünde, bu soruya olumlu yanıt vermek için rasyonel bir zemin bulmak mümkün görünmemektedir. Zira Maastricht öncesi Avrupa ile sonrası Avrupa'nın aynı yapılanmış gibi tartışılmasının olanağı yoktur.

Özetle, dünya kapitalizmi değiştikçe Avrupa da değişmektedir. Günümüz Avrupa'sı, SSCB'nin sosyalizm iddiasının önemli ölçüde gerilemesi sonrasında, kapitalist sosyal devlet uygulaması seçeneğini terk etmek özgürlüğüne kavuşmuş ve iktisadi – politik yapısını bu yeni duruma süratle uyarlamıştır.

Artık Avrupa'dan söz edildiğinde piyasacı, sermayenin egemenliğini taşıyan, temsili demokrasinin krizi bağlamında giderek sağcı'laşan yönetim yapılarının yerleştiği *neoliberal* ve *neoconservative* bir düzenden söz edilmektedir. Vulgarizasyonun rahatlığıyla, “Avrupa'da özgürlük ve serbesti, sermayenin kendini ençoklaştırabilmesi için gerekli olan ve bireysel olanla sınırlı kavramlardır” denilebilir.

Diğer yandan AB, gerçekleştirdiği anlaşmalarla, siyasal ve ekonomik çıkarlarına uygun bir işbirliği düzeni yaratmaya çalışmaktadır. Başlangıçta AET ile EFTA arasında imzalanan Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması,⁴¹ MDAÜ'leri ile imzalanan Avrupa Anlaşmaları,⁴² Gümrük Birliği Anlaşmaları,⁴³ Avrupa – Akdeniz Ortaklığı Anlaş-

⁴¹ Avusturya, İsveç, Finlandiya, Norveç, İsviçre, Liechtenstein ve İzlanda ile imzalanmış, daha sonra sayılan ilk üç ülke 1995 yılında AB üyesi olmuşlardır.

⁴² Berlin Duvarı'nın yıkılmasından hemen sonra, 1991 – 1993 yılları arasında önemli MDAÜ'leri (Bulgaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Romanya, Macaristan ve Slovak Cumhuriyeti) ile Avrupa Anlaşmaları imzalanmıştır. Görece küçük Baltık ülkeleri (Letonya, Estonya, Litvanya) ve Slovenya ile sanayii ürünleri ticaretinde serbestleşme sağlamaya yönelik daha dar kapsamlı Anlaşmalar tercih edilmiştir.

⁴³ Avrupa Birliği Türkiye, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Andorra ve San Marino ile Gümrük Birliği Anlaşmaları imzalamıştır. Türkiye hariç tümü küçük ülkelerle imzalanan GB Anlaşmaları kapsamında, AB'ye üye olmadan GB'ne dahil olmuş iki ülke Türkiye ve küçük bir ada ülkesi olan Malta'dır.

maları, İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları⁴⁴, İşbirliği Anlaşmaları⁴⁵ ve Lome Anlaşması,⁴⁶ Avrupa'nın etki alanını genişletmek ve sürdürülebilir kılmak için imzaladığı anlaşmalardır. Bu anlaşmaların tümü, yöneldikleri hedef bakımından Avrupa merkezi ile *periferi* arasında bir ilişki kurmakta olup, bu ilişkinin nihai hedefi merkez yapı yararına bir düzen yaratmaktır.

Bu doğrultuda, günümüz Avrupa Projesi'nin kabulünün, yukarıda çerçevesi çizilen piyasacı iktisadi – politik zeminin kabulü yanında, Avrupa periferisi koşullarını kabullenmek ve askeri projeler de dahil olmak üzere görev üstlenmeyi kabul etmek olduğu görülmektedir.

Özellikle Müzakere Çerçeve Belgesi'nde yazılan “üyelik yükümlülüklerinin tam olarak üstlenilecek durumda olunmaması halinde Avrupa yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla kenetlenme” seçeneği ve bunun yanında getirilen “Birliğin hazmetme kapasitesi”, Türkiye için çizilen rotayı ortaya koyan işeretlerdir. İzleyen süreçte özellikle Fransa Parlamentosu'nun Türkiye'nin üyeliğini referanduma götürme kararlılığını göstermekle birlikte, doğrudan ya da dolaylı referandum yöntemlerini seçerken, Türkiye'yi Akdeniz Ortaklığı fikrine götürecektir kanalları bulmakta özenli davranması, sürecin doğasını olanca çıplaklığı ile ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, Avrupa için Türkiye'nin siyasal yaşamında geçmişte konulmuş iradelerin, bugünü meşru kılmak için kullanılabilmesi olanaklı ve ahlaki değildir.

KAYNAKÇA

Bayrak, M. Orhan, *Türkiye'yi Kimler Yönetti*, Yılmaz yayınları, İstanbul, 1992.

Commission of the European Communities, *2005 Enlargement Strategy Paper*, COM (2005) 561, Brussels, 9 November 2005.

Commission of the European Communities, *Issues Arising from Turkey's Membership Perspective*, Brussels, 6.10.2004, SEC (2004) 1202.

Commission of the European Communities, *Regular reports on Turkey's Progress towards accession*.

---

⁴⁴ Yugoslav Federal Cumhuriyeti, Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Arnavutluk'la imzalanan Anlaşma kapsamında, kademeli bir serbest ticaret alanı oluşturulması amaçlanmaktadır.

⁴⁵ Rusya, Ukrayna, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la imzalanan Anlaşma ile tercihli olmayan ortaklık – işbirliği alanlarının kurulması hedeflenmektedir.

⁴⁶ İngiliz Uluslar Topluluğu ve AKP ülkeleri (Asya, Karayip ve Pasifik Ülkeleri) ile imzalanmıştır.

- Commission Communication on Civil Society Dialogue between the EU and the Candidate Countries (COM (2005) 290).
- Council Decisions, on the Principles, Priorities, and Conditions contained in the Accession Partnership with Turkey, Brussels, November 2005.
- Declaration by the European Community and its member states in response to the declaration by Turkey by the time of signature of the Additional Protocol to the Ankara Agreement, 21 September 2005, UK presidency of the EU.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, 5. Baskı, Ankara.
- Didier, Billion, AB Haber, 21.3.2008.
- Günaydın, Gökhan, *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye, Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, Ekim 2006.
- http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/com08_319_en.pdf
- <http://milliyet.com.tr/arşiv/18.12.2004>:
- Hobsbawn, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl 1914 – 1991 Aşırılıklar Çağı*, Sarmal yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Kamu Yönetimi Dünyası*, “İrlanda Nice Anlaşması’nı Sonunda Onayladı”, Eylül-Aralık 2002, Ankara.
- Official Journals.
- Presidency Conclusions, Brussels, 16–17 December 2004.